

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 47. – С. 20-27
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.20-27

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 47. – pp. 20-27
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.20-27

УДК 327:[355.48.012(470:477):719]

© Жанна Бучко¹
© Андрій Стецюк²

Об'єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни: урбіцид та його наслідки

Метою статті стало узагальнення наслідків військового урбіциду для об'єктів історико-культурної спадщини України в розрізі регіонів і вирішення таких завдань, як аналіз концептуальних підходів до вивчення питання впливу військового урбіциду на історико-культурну спадщину регіонів України. До аналізу поточної ситуації спонукали звернутися прямі чи опосередковані деструктивні наслідки для об'єктів культурно-історичної спадщини, втрати містами їх ідентичності. У статті розглянуто концепцію урбіциду як специфічну насильницьку політику проти міст, що має місце упродовж останнього року, з часу початку повномасштабної російсько-української війни.

Досліджено регіональні особливості зафіксованих злочинів на території України щодо історико-культурної спадщини. З'ясовано, що за рік повномасштабної російсько-української війни зазнали руйнувань та пошкоджень 569 об'єктів культурної спадщини. Найбільша кількість таких випадків характерна для Донецької, Харківської та Київської областей. Зруйновано та пошкоджено ряд музеїв, колекції деяких знищені, розграбовані, вивезені на непідконтрольну Україні територію. Зруйновано та пошкоджено 170 пам'яток національного та місцевого значення, 146 об'єктів цінної історичної забудови та культурної спадщини, а також 58 меморіальних пам'ятників та творів мистецтва.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, урбіцид, російсько-українська війна, пам'ятка культури, музей, туризм.

Historical and Cultural Heritage Objects of Ukraine in the Conditions of War: Urbicide and Its Consequences

The purpose of the article was to generalize the consequences of military urbicide for objects of historical and cultural heritage of Ukraine by region and to solve such tasks as the analysis of conceptual approaches to the study of the impact of military urbicide on the historical and cultural heritage of the regions of Ukraine. The analysis of the current situation was motivated by the direct or indirect destructive consequences for objects of cultural and historical heritage, the loss of their identity by cities. The article examines the concept of urbicide as a specific violent policy against cities that has been taking place over the last year, since the beginning of the full-scale Russian-Ukrainian war.

February 24, 2022 was the beginning of mass military urbicide in Ukraine. The occupation of cities and long-term military actions caused a powerful and multidimensional impact on all processes of the life of the civilian population, communication opportunities, led to numerous victims and the destruction of entire settlements, residential areas, and individual buildings.

The regional features of recorded crimes on the territory of Ukraine regarding the historical and cultural heritage were studied. It was found that during the year of the full-scale Russian-Ukrainian war, 569 objects of cultural heritage were destroyed and damaged. The largest number of such cases is characteristic of Donetsk, Kharkiv and Kyiv regions. A number of museums were destroyed and dam-

¹ Доктор географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: zh.buchko@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0066-9284>.

² Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: a.stetsyuk@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-2948-7161>.

aged, the collections of some were destroyed, looted, and taken to the territory not controlled by Ukraine. 170 monuments of national and local importance, 146 objects of valuable historical buildings and cultural heritage, as well as 58 memorial monuments and works of art were destroyed and damaged.

Keywords: historical and cultural heritage, uricide, Russian-Ukrainian war, cultural monument, museum, tourism.

Постановка наукової проблеми та її значення. В результаті повномасштабної російської агресії 2022-23 рр. українські поселення зазнали значних руйнувань. Такої жорстокої атаки європейські міста не знали з часів 2-ої Світової війни. Знищуються житлові будинки разом з їхніми мешканцями, освітні заклади та лікарні, об'єкти критичної інфраструктури, підприємства, історична забудова, пам'ятники, храми. Шкода, заподіяна українським містам, оцінюється сотнями мільярдів гривень, а особливо непоправними втратами є людські життя.

Визначальна риса стратегії російської армії – жорстокість до міст та містян, що узагальнюється поняттям «урбіцид» (лат.: urbs: місто + лат.: caedere: різати, вбивати), яке трактується як «насильство над містом». Термін вперше вжив Майкл Муркок у 1963 р., пізніше він використовувався критиками реструктуризації міст 1960-х рр. у США. Військовий урбіцид – це руйнування будівель, міських районів, знищення культурної спадщини міст, включаючи публічні простори, міські квартали, культові та релігійні споруди, як спроба «стерти історію»³.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. В Україні питання військового урбіциду перебувають у фокусі уваги ряду дослідників: Мальчикової Д., Мезенцева К., Мезенцева О., Пилипенка І., Сливки та ін. Зокрема, Мезенцев К. та Мезенцев О. виділяють такі напрямки руйнування міст і міських просторів:

- прямий урбіцид (знищення символічних і повсякденних звичайних місць як фізичних структур);
- непрямий урбіцид (найчастіше спричинений окупацією міст і втратою його жителями міської ідентичності);
- відкладений урбіцид (реалізовується через модель неповернення в окуповані міста жителів і руйнування колективного людського досвіду місця)⁴.

Міста в умовах сучасної війни, як зазначається у праці Сливки Р.⁵, стають основним об'єктом «організованого насильства не тільки через їхню стратегічну важливість, але і через урбанізацію, яка переносить міжлюдські конфліктні відносини в місця концентрації населення, промисловості, виробничої і соціальної інфраструктури».

Особливості і наслідки окупаційного урбіциду на прикладі м. Херсон докладно проаналізовані у праці авторів Мальчикової Д. та Пилипенка І. Це мало «своїми наслідками численні прояви прямого урбіциду – фізична руйнація інфраструктури міста, загибель цивільних громадян, перешкодження пересуванню містом і пограбування»⁶.

Упродовж року протистояння російській агресії відбулася низка наукових заходів, організованих спільнотами географів України, зокрема Інститутом географії НАН України та Київським національним університетом імені Тараса Шевченка за участі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича:

- Онлайн-форум «Геостратегія України у XXI столітті» (1.04.2022);
- Весняний семінар з суспільної географії (19.05.2022);
- Всеукраїнський круглий стіл «Музейна культурна спадщина України в умовах військового урбіциду» (20.05.2022);

³ Бучко Ж. (2022). Об'єкти культурної спадщини України в умовах військового урбіциду. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки*. ТНПУ, Тернопіль, с. 46-48.

⁴ Mezentsev K. & Mezentsev O. (2022). War and the city: Lessons from uricide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, Vol. 93(3), p. 495-521.

⁵ Сливка Р. Р. (2021). Трансформація символічних ландшафтів Донбасу під час воєнного конфлікту. *Місце України в європейському просторі: геопросторові риси та європейська уніфікація*. Вектор, Тернопіль, с. 54-60.

⁶ Мальчикова Д., Пилипенко І. (2022). Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). *Економічна та соціальна географія*, Вип. 88, с. 6-15.

- Онлайн-дискусія «Україна після урбіциду: відновлення міст і громад» (7.10.2022);
- Міжнародна науково-практична конференція «Війна та туризм» (11.11.2022).

Проблеми руйнування об'єктів культурної спадщини та їх збереження для туризму висвітлюються в публікаціях Бучко Ж.⁷, Любіцевої О.О. та Кочеткової І. В.⁸.

Формулювання мети та завдань статті. Концепція урбіциду трактує специфічну насильницьку політику проти міст, що має місце упродовж останнього року, з часу початку повномасштабної російсько-української війни. Прямі чи опосередковані деструктивні наслідки для об'єктів культурно-історичної спадщини, втрати містами їх ідентичності спонукали звернутися до аналізу поточної ситуації. Тому метою праці стало встановлення наслідків військового урбіциду для об'єктів історико-культурної спадщини України в розрізі регіонів через вирішення таких завдань, як, по-перше – аналіз фактів, та, по-друге – узагальнення впливу військового урбіциду на історико-культурну спадщину регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Початком масового військового урбіциду в Україні стало 24 лютого 2022 року. Окупація міст та тривалі військові дії спричинили надпотужний та багатомірний вплив на усі процеси життєдіяльності цивільного населення, комунікаційних можливостей, призвели до численних жертв та руйнувань цілих населених пунктів, житлових масивів, окремих споруд.

Не менш вразливою виявилася така категорія об'єктів, як культурна спадщина, яку окупанти намагаються нищити з особливою жорстокістю. Урбіцид здійснюється через обстріли артилерією, атаки ворожою авіацією, керованими ракетами та безпілотними літальними апаратами з повітряного та водного простору та безпосередньо різними видами зброї в тимчасово окупованих регіонах України.

За рік повномасштабної війни пошкоджено та зруйновано 569 об'єктів культурної спадщини у 15-ти адміністративних регіонах України (Табл. 1, Рис. 1).

Таблиця 1

Зафіксовані злочини військового урбіциду на території регіонів України (на 24.02.2023 р.).

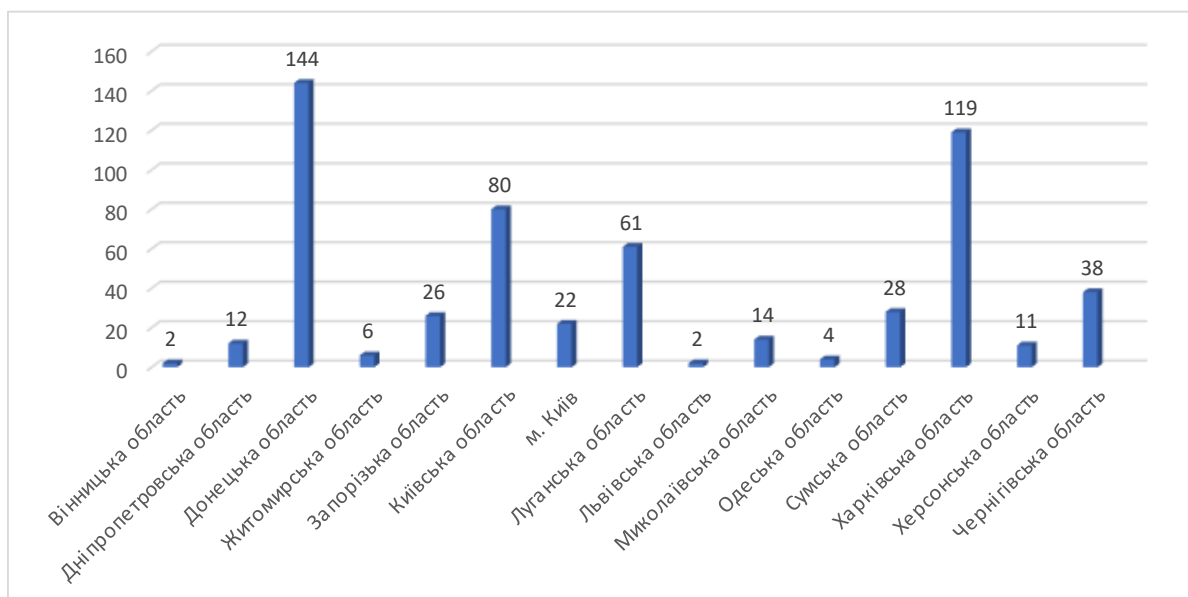
№	Адміністративна одиниця	Кількість пошкоджених (зруйнованих) пам'яток архітектури, містобудування та монументального мистецтва
1.	Донецька область	144
2.	Харківська область	119
3.	Київська область	80
4.	Луганська область	61
5.	Чернігівська область	38
6.	Сумська область	28
7.	Запорізька область	26
8.	м. Київ	22
9.	Миколаївська область	14
10.	Дніпропетровська область	12
11.	Херсонська область	11
12.	Житомирська	6
13.	Одеська область	4
14.	Вінницька область	2
15.	Львівська область	2
Усього		569

Джерело: Зафіксовані воєнні злочини, available at: <https://mkip.notion.site/mkip/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea> (accessed 24.02.2023).

⁷ Бучко Ж. (2022). Об'єкти культурної спадщини України в умовах військового урбіциду. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туристологічної та екологічної науки*. ТНПУ, Тернопіль, с. 46-48.

⁸ Любіцева О., Кочеткова І. (2022). Кризовий менеджмент у післявоєнному туризмі. *Війна та туризм*. Геопринт, Київ, с. 247-250.

У статті використано матеріали сайту «Зафіксовані воєнні злочини», який курується міністерством культури та інформаційної політики⁹. Сайт створено як база даних, до якої постійно додаються випадки військового урбіциду щодо пам'яток культурної спадщини. На рис. 1 подано розподіл випадків військового урбіциду за регіонами України (на 24.02.2023 р.).

Рис. 1. Розподіл випадків військового урбіциду за регіонами України (на 24.02.2023 р.).
Джерело: <https://mkip.notion.site/mkip/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea>.

Серед відомих об'єктів архітектури, містобудування та монументального мистецтва найбільша частка руйнувань культурної спадщини (26 % від загальної кількості в Україні) припадає на Донецьку область. Пошкоджено 144 пам'ятки історії та культури.

Внаслідок бомбардування ще в березні 2022 р. отримали пошкодження фасади та вікна пам'яток архітектури місцевого значення – будівель, що входять до складу архітектурного ансамблю монастиря Святогірської Свято-Успенської Лаври XIX – початку XX ст. Постраждали Успенський собор та готельні корпуси. Упродовж року війни такі атаки, наслідком яких були руйнування споруди, неодноразово повторювалися.

У м. Маріуполь, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, зафіксовано пошкодження 99 об'єктів історико-культурної спадщини. Увесь світ вразили жахливі кадри військового урбіциду в цьому місті. Зокрема, руйнування Маріупольського драматичного театру, у сховищах якого перебували сотні мирних мешканців міста, насамперед жінок та дітей.

Внаслідок численних обстрілів та пожеж зазнали пошкоджень фасади, вікна та інтер'єри Маріупольського краєзнавчого музею. Він розташовувався у історичній будівлі – так званому «Будинку інвалідів», зведеному у 1916-20 роках, а функціонував з 1920 року. Ще й досі залишається невідомим загальний стан музейних колекцій. Відомо, що деякі постраждали від пожежі, а частину експонатів з підвальних приміщень музею ще в квітні 2022 року російські загарбники вивезли в Донецьк.

Маріупольський краєзнавчий музей складався із семи експозиційних залів, включаючи наукову бібліотеку з 17 тисячами книг. Фонди налічували більше 53 тисяч експонатів: речові, образотворчі, письмові (рукописні та друковані), археологічні, нумізматичні, фотодокументаль-

⁹ Зафіксовані воєнні злочини, available at: <https://mkip.notion.site/mkip/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea> (accessed 24.02.2023).

ні, природні та інші¹⁰. Основу археологічної колекції становили матеріали унікальних пам'яток – Амвросіївської стоянки, Маріупольського могильника епохи неоліту, колекція кам'яних статуй («кам'яних баб») стародавніх і середньовічних кочівників, знарядь праці, а також прикраси, знаки влади.

Наслідком прямого влучання російської авіабомби стало руйнування філії краєзнавчого музею Маріуполя – Художнього музею імені Архипа Куїнджі. Він розміщувався у історичній будівлі – колишній садибі Гіацинтова, зведеної у стилі модерн 1902 року. Крім робіт Архипа Куїнджі, в музеї експонувалися картини інших відомих художників світового рівня: Івана Айвазовського, Миколи Бендрика, Леоніда Гаді, Миколи Глуценка, Михайла Дерегуса, Андрія Коцки, Тетяни Яблонської. Фонд музею налічував «приблизно 2 тисячі експонатів, включно з творами живопису, декоративно-ужиткового мистецтва, графіки та скульптури»¹¹.

За даними радника міського голови Маріуполя Андрющенка П., ще в квітні 2022 р. російські загарбники вивезли всі цінні експонати, що належали фондам Музею краєзнавства та Художнього музею ім. Куїнджі. Куницький О. зазначає: «Викрадено оригінали картин Архипа Куїнджі (зберігалися в таємному місці, але їх ворогу передала директорка Маріупольського краєзнавчого музею Наталя Капусникова) та Івана Айвазовського»¹².

У Харківській області внаслідок військового урбіциду зазнали втрат 119 пам'яток культурної спадщини (22 %). Зокрема, в Харкові зазнали руйнувань:

- Площа Свободи;
- Палац промисловості, будівля в стилі конструктивізму (1928 р.), кандидат на включення до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- Харківський державний академічний театр опери та балету;
- Харківська філармонія;
- Харківський художній музей (споруда 1912 року).

Зазнав руйнувань також Національний музей Григорія Сковороди в Харківській області. Внаслідок влучання ворожого снаряду фактично знищена будівля, в якій творив український філософ Григорій Сковорода, 300-річчя від дня народження якого нещодавно відзначила Україна, останні роки життя.

Загалом на Харківщині внаслідок військового урбіциду постраждали 8 музеїв. Так, у Харкові 9 березня вибуховою хвилею пошкодило вікна та фасади будівлі Харківського художнього музею 1912 року (стиль класицизм із елементами бароко та модерну), пам'ятки архітектури місцевого значення. Колекція образотворчого мистецтва цього музею – одна з найбільших в Україні, понад 25 тисяч експонатів, які візуально не постраждали внаслідок обстрілу, але їх зберігання ускладнилося невідповідними умовами (вологість, температура). Тут є твори Дюрера, Репіна, Семирадського, голландських графіків та ряд інших цінних мистецьких витворів.

У Київській області зруйновано та пошкоджено 80 об'єктів історико-культурної спадщини. Найбільше постраждало культових споруд та музеїв (7). Зокрема, під час окупації селища міського типу Іванків на Київщині, ще на початку повномасштабного вторгнення, унаслідок ракетного обстрілу російським винищувачем повністю згоріла історична будівля Іванківського історико-краєзнавчого музею XIX ст. Переважна більшість музейних експонатів втрачена. Але місцевим жителям вдалося врятувати унікальні роботи української народної художниці Марії Приймаченко (переховувалися приватно). Також у музеї зберігалися місцеві артефакти різних часів: монети Бронзового віку, посуд Черняхівської культури, стародавні ікони, кістки мамонта, козацька зброя.

Російськими обстрілами в березні 2022 р. пошкоджено вікна, фасади, інтер'єри та експозицію Краєзнавчого музею Бородянщини (функціонує з 2016 року в сучасній будівлі). Загальний обсяг втрачених музейних пам'яток та книг розташованої в цій же споруді Бородянської центральної бібліотеки ще й досі невідомий.

¹⁰ Куницький О. (2022). Евакуація культури: чи можна було врятувати втрачені об'єкти, available at: <https://www.dw.com/uk/evakuacia-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci-mozna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (accessed 28.01.2023).

¹¹ Там само.

¹² Там само.

У Луганській області зафіксовано 61 випадок військового урбіциду щодо культурної спадщини, здебільшого це культові споруди.

38 випадків руйнувань культурної спадщини підтверджено в Чернігівській області. Зокрема, в Чернігові російські загарбники зруйнували будинок Музею українських старожитностей Василя Тарновського, споруджений наприкінці XIX ст. Останні пів століття там розміщувалася Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва.

У Сумській області постраждало 28 об'єктів культурної спадщини. У Тростянці Охтирського району 27 березня 2022 р. російські обстріли пошкодили фасади та вікна пам'ятки архітектури й містобудування національного значення – будинку старовинної садиби Л.С. Кеніга (кінець XVIII ст. – 1870 р.), де було розташовано музейно-виставковий центр «Тростянецький». Пошкоджене праве крило будівлі з краєзнавчою експозицією, але музейні фонди збереглися. За кілька місяців до повномасштабного російського вторгнення у краєзнавчому музеї завершилися ремонтні роботи, і експонати на той час зберігалися в окремій сейфовій кімнаті. За рік, що минув, у зруйнованій краєзнавчій частині закладу комунальниці розчистили завали, а працівники ДБР провели слідчі дії й дійшли висновку, що сума завданих пошкоджень сягає 5 мільйонів гривень.

Унаслідок обстрілів 9 березня 2022 р. постраждали фасади, вікна та перекриття пам'ятки архітектури місцевого значення – споруди Охтирського міського краєзнавчого музею (поч. XX ст.) на Сумщині. Російські загарбники пізніше пограбували експозицію закладу (обсяги втрат колекції ще й досі не відомі). Фонд музею налічував майже 10 тисяч предметів, пов'язаних із місцевою природою, історією та культурою. Відомо, що там зберігалися артефакти слобідських козацьких полків Сумщини, з-поміж яких – особисті речі письменника Івана Багряного, театральні костюми.

У Запорізькій області постраждало 26 об'єктів культурної спадщини різних типів. З-поміж них найбільше втрат зазнали:

- Будівля залізничного вокзалу м. Запоріжжя;
- Садибний будинок Мелешкових (будівля 1910-х рр.);
- Санаторний корпус (будівля 1930-50 рр.) на о. Хортиця.

Артилерійські обстріли росіян 7 березня 2022 р. пошкодили стіни Історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова» у Василівці неподалік Запоріжжя.

Це відома пам'ятка історії та архітектури місцевого значення кінця XIX століття, єдина замкова споруда в області, яка частково збереглася до наших днів. Після атаки російських загарбників зазнала руйнувань пам'ятка історії місцевого значення – південна башта будівлі манежустайні та західна стіна будівлі каретної. В подальшому окупанти пограбували історико-краєзнавчий музей, розташований у приміщеннях заповідника. Палац збудовано 1894 року, за архітектурним стилем він нагадував середньовічні європейські замки. До цього часу збереглися оригінальні зубчасті стіни з брамою, кілька флігелів, з-поміж яких виділяється Західний флігель (Англійський замок), цегляна оглядова вежа (донжон) та стайня (кінний двір).

22 пам'ятки культурної спадщини зазнали пошкоджень та руйнувань в м. Києві. Найбільша частка руйнувань припала на музеї, і всі вони зазнали пошкоджень 10 жовтня 2022 р. внаслідок масованих ракетних ударів по центру міста. Зокрема, постраждали будівлі на вул. Терещенківська, в яких знаходяться: Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Київська картинна галерея, музей-квартира Павла Тичини¹³.

Пошкоджено фасади, вікна, дахи Національного музею Тараса Шевченка; археологічного музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Педагогічного музею; Національного природничого музею; Музею видатних діячів української культури на вул. Саксаганського; Українського дому на вул. Хрещатик, в якому зберігається частина фондів Музею історії Києва.

Міністерство культури та інформаційної політики (МКІП) веде статистику культурних цінностей, які постраждали через повномасштабну війну РФ – окремо об'єктів культурної інфраструктури та культурної спадщини. Так, станом на кінець січня 2023 р. верифіковано ушкодження 1271 об'єкта культурної інфраструктури, з яких майже третина – зруйновані. Зокрема,

¹³ Бучко Ж. (2022). Наслідки військового урбіциду для музейної культурної спадщини України. *Війна та туризм*. Геопринт, Київ, с. 94-98.

603 клубні заклади, 479 бібліотек, 69 музеїв та галерей, 22 театри та філармонії, а також 98 мистецьких шкіл і коледжів. Що ж стосується об'єктів культурної спадщини, то останні дані міністерство наводило наприкінці жовтня 2022 року. Тоді йшлося про руйнацію та пошкодження 170 пам'яток національного та місцевого значення, 146 об'єктів цінної історичної забудови та культурної спадщини, а також 58 меморіальних пам'ятників та творів мистецтва. Відтоді ці цифри, очевидно, збільшилися. Втім, у МКПП зауважують, що точну кількість постраждалих культурних цінностей нині неможливо порахувати, адже багато з них перебувають в окупації¹⁴.

Висновки. З часу початку повномасштабної російсько-української війни ведеться агресивна концепція урбіциду, спрямованого на нищення міст як спроба стерти історію. Зруйновано та пошкоджено 170 пам'яток національного та місцевого значення, 146 об'єктів цінної історичної забудови та культурної спадщини, а також 58 меморіальних пам'ятників та творів мистецтва. Точну кількість постраждалих культурних цінностей нині неможливо порахувати, адже багато з них перебувають в окупації, а російська військова агресія ще має місце, відповідно й статистика поповнюється новими випадками.

Зафіксовано 569 (на 24.02.2023 р.) випадків військових злочинів Росії проти культурної спадщини в Україні. Найбільша кількість руйнувань та пошкоджень характерна для Донецької, Харківської та Київської областей.

Культурні цінності, що лишилися на окупованих територіях, розкрадаються: Маріупольський краєзнавчий музей, Художній музей імені А. І. Куїнджі, Херсонський обласний художній музей.

Згідно з Гаазькою конвенцією 1954 року знищення об'єктів культурної спадщини є військовим злочином, за що передбачена відповідальність.

Список джерел

1. Бучко Ж. (2022). Наслідки військового урбіциду для музейної культурної спадщини України. *Війна та туризм*. Геопринт, Київ, с. 94-98.
2. Бучко Ж. (2022). Об'єкти культурної спадщини України в умовах військового урбіциду. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки*. ТНПУ, Тернопіль, с. 46-48.
3. Зафіксовані воєнні злочини, available at: <https://mkip.notion.site/mkip/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=bea517f19a8944f9a902a50156656ee> (accessed 24.02.2023).
4. Куницький О. (2022). Евакуація культури: чи можна було врятувати втрачені об'єкти, available at: <https://www.dw.com/uk/evakuacia-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci-mozna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (accessed 28.01.2023).
5. Любіцева О., Кочеткова І. (2022). Кризовий менеджмент у післявоєнному туризмі. *Війна та туризм*. Геопринт, Київ, с. 247-250.
6. Мальчикова Д., Пилипенко І. (2022). Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). *Економічна та соціальна географія*, Вип. 88, с. 6-15.
7. Мезенцев К. (2023). «Вбивство» та «втеча» українських міст: військовий урбіцид і вимушені переселення. *Міста та регіони в епіцентрі просторових змін*. ВПЦ «Київський університет», Київ, с. 85.
8. Сливка Р. Р. (2021). Трансформація символічних ландшафтів Донбасу під час воєнного конфлікту. *Місце України в європейському просторі: геопросторові риси та європейська уніфікація*. Вектор, Тернопіль, с. 54-60.
9. Mezentsev, K. & Mezentsev, O. (2022). War and the city: Lessons from uricide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, Vol. 93(3), p. 495-521.

¹⁴ Куницький О. (2022). Евакуація культури: чи можна було врятувати втрачені об'єкти, available at: <https://www.dw.com/uk/evakuacia-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci-mozna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (accessed 28.01.2023).

References

1. Buchko Zh. (2022). Naslidky viiskovoho urbitsydu dlia muzeinoi kulturnoi spadshchyny Ukrainy. *Viina ta turyzm*. Heoprynt, Kyiv, p. 94-98.
2. Buchko Zh. (2022). Obiekty kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiskovoho urbitsydu. *Mizhdystsyplinarni intehratsiini protsesy u systemi heohrafichnoi, turyzmolohichnoi ta ekolohichnoi nauky*. TNPU, Ternopil, p. 46-48.
3. Zafiksovani voieni zlochy, available at: <https://mkip.notion.site/mkip/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea> (accessed 24.02.2023).
4. Kynytskyi O. (2022). Evakuatsiia kultury: chy mozhna bulo vriatuvaty vtracheni obiekty, available at: <https://www.dw.com/uk/evakuacia-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci-mozna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (accessed 28.01.2023).
5. Liubitseva O., Kochetkova I. (2022). Kryzovi menedzhment u pislivoiennomu turyzmi. *Viina ta turyzm*. Heoprynt, Kyiv, p. 247-250.
6. Malchykova D., Pylypenko I. (2022). Okupatsiinyi urbitsyd: miskyi dosvid i povsiakdenni praktyky naselennia (pryklad Khersona, Ukraina). *Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia*, Vyp. 88, p. 6-15.
7. Mezentsev K. (2023). «Vbyvstvo» ta «vtecha» ukrainskykh mist: viiskovi urbitsyd i vymusheni pereselennia. *Mista ta rehiony v epitsentri prostorovykh zmin*. VPTs «Kyivskiy univer-sytet», Kyiv, p. 85.
8. Slyvka R. R. (2021). Transformatsiia symvolichnykh landshaftiv Donbasu pid chas voiennoho konfliktu. *Mistse Ukrainy v yevropeiskomu prostori: heoprostorovi rysy ta yevropeiska unifikatsiia*. Vektor, Ternopil, p. 54-60.
9. Mezentsev, K. & Mezentsev, O. (2022). War and the city: Lessons from uricide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, Vol. 93(3), p. 495-521.